

spiritual health of clients); introduction of the comprehensive program of development of health culture in the process of professional training (use of the educational potential of teaching, research, practical and extracurricular training).

The results of forming experiment have shown that in the formation of students' health culture there were essential changes those are the proof of efficiency of the realization in the process of professional training of scientifically grounded pedagogical terms of development of students' health culture in educational environment of higher educational institution.

Key words: *development, educational environment, health, health culture, higher educational institution, pedagogical terms, professional training, students*

УДК 378.147:78

Л. О. Булатова

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ПРОБЛЕМА ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті розглядається проблема творчої самореалізації майбутнього вчителя музичного мистецтва в процесі його професійної підготовки у ВНЗ. Методологічною основою роботи стали принципи особистісно-діяльнісного й індивідуально-творчого підходів до професійної підготовки спеціаліста. Доведено, що творча активність і самостійність є ефективними засобами виховання механізму творчої самореалізації фахівця й оптимальним шляхом удосконалення системи професійного навчання й виховання студентів у вищій школі. Перспективним у подальшому може стати вивчення особливостей творчої самореалізації майбутнього вчителя з урахуванням гендерної компоненти його професійного зростання тощо.

Ключові слова: *музична освіта, гуманістична парадигма, музично-педагогічна діяльність, особистісно-орієнтована освіта, професійна підготовка вчителя, професійно-творче зростання, творча самореалізація, суб'єктивний досвід, професійно-творчий потенціал, технології навчання.*

Постановка проблеми. Реалії сучасного світу все гостріше акцентують увагу на необхідності модернізації освіти, спроможної формувати особистість нового типу, яка здатна інноваційно мислити і творчо інтерпретувати дійсність. Перетворення, які сьогодні відбуваються, пов'язані зі зміною акцентів в освіті на самоцінність особистості, вивчення умов її індивідуального розвитку і становлення.

Презентована сьогодні нова парадигма освіти й виховання стимулює пошук альтернативних практик розвитку творчої особистості, відкриває широкі можливості для опанування нею механізмів самореалізації і творчого самовиявлення. Особливої значущості дана проблема набуває для вирішення низки питань, пов'язаних із професійною підготовкою майбутнього фахівця, формуванням його ціннісних орієнтацій, розвитком креативного мислення, актуалізацією потреби професійно-творчого зростання.

У зв'язку з цим, домінантною позицією стає орієнтація освітніх процесів на індивідуальність людини, на актуалізацію й узгодження її досвіду зі змістом навчання, на переосмислення з урахуванням цього мети, завдань і

методів професійної підготовки студентів, розвитку їх мотиваційно-смыслового ставлення до майбутньої діяльності, на реалізацію можливостей самотворення й самостановлення. Тобто, особистісно-орієнтований тип освіти, як якісно нова освітня система, націлена сформувати у свідомості людини багатовимірний образ гуманістичного освітнього простору, здатного створити таку матрицю людської поведінки й діяльності, яка би базувалася на свободі саморозвитку й самовиявлення кожного індивіда.

У цьому контексті мистецька освіта й музична зокрема, як «інструмент впливу» на розвиток, становлення і творче самовиявлення особистості набуває значного важелю. Музика, як динамічна модель життя й загальнолюдського духовного досвіду, виступає своєрідним каналом передачі й залучення до цього досвіду, є важливою складовою розвитку духовного потенціалу особистості, її культурної ідентифікації та творчої самопрезентації. Сьогодні саме музика починає відігравати значну роль не тільки в збагаченні емоційної сфери, духовних почуттів людини, але й у розширенні можливостей свободи прояву особистої точки зору на мистецькі й суспільні явища. Вона руйнує традиційні межі діалогу між чуттєвими досвідами різних індивідів, сприяє розвитку толерантної свідомості й оновленню культурних цінностей суспільства в цілому.

Пошук нових форм і способів комунікації, спілкування, обміну цінностями виводить на перший план необхідність переосмислити традиційне розуміння виховного потенціалу музичного мистецтва, а також ролі сучасного вчителя у формуванні креативного мислення учнівської молоді, її потреби в самовизначенні. Якісні зміни у свідомості підростаючого покоління, його здатності переносити набуті вміння й навички художньо-пізнавальної та творчої діяльності на явища дійсності значною мірою зумовлені потребою особистості у творчості й самовиявленні.

Отже, позитивне вирішення питань професійної підготовки сучасного вчителя – компетентного, конкурентоспроможного, здатного креативно вирішувати професійні завдання, швидко адаптуватися до вимог мінливого світу та творчо змінювати його – сьогодні вже не можливе без забезпечення його *механізмами самореалізації саморозвитку*, необхідних для становлення самобутньої особистості професіонала. Важливість і актуальність даної проблеми спонукала нас більш ретельно дослідити шляхи її реалізації в процесі професійної підготовки вчителя-музиканта.

Аналіз актуальних досліджень. Осмислення проблеми самореалізації особистості в контексті формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя, його професійної індивідуальності, творчого потенціалу спирається на гуманістичні ідеї філософії про визнання унікальності кожної особистості. Науковці (М. Бахтін, В. Біблер, М. Каган, І. Маноха, В. Муляр, П. Сартр, Л. Сохань, В. Тихонович, Н. Шульга, Е. Фромм, М. Хайдегер, К. Ясперс та ін.) акцентують увагу на пріоритеті автономного

самоствердження особистості, її самоактивності в процесі становлення. Філософи обґрунтовують думку, що в основі розвитку людини лежить розгортання її внутрішніх сил, становлення специфічних для кожної особистості здібностей. Головною рушійною силою розвитку людини, на їх думку, є *творчість*, яка перетворює особистісні якості людини, удосконалюючи їх. Водночас наголошується на значенні *суб'єктивного досвіду* у творчому зростанні й самостійності життєвої позиції особистості. Особливого важелю, при цьому, набуває суспільство, яке зобов'язано задовольнити людину свободою, створити умови для реалізації її сутнісних сил (Є. Фром). Отже, піднімаються питання взаємин людини й суспільства, серед яких актуальними стають можливість свободи вибору засобів самовиявлення, творчого характеру діяльності (навчальної, професійної), особистого внеску в культурний простір.

Гуманістична парадигма є ключовою і для психолого-педагогічних наук у вирішенні проблеми самореалізації особистості. Так, у роботах Б. Ананьєва, Л. Виготського, С. Рубінштейна, О. Асмолова, В. Мясищева та багатьох інших проблема розглядається в межах системно-діяльнісного підходу зростання й становлення особистості. Висувається теза про необхідність зміни нормативно-рольового ставлення людини до життя на мотиваційно-ціннісне (О. Асмолов), акцентується увага на єдності особистісного і професійного розвитку, що будується на принципах саморозвитку (Л. Мітіна), висвітлюється роль соціально значущого внеску особистості в її самоствердженні й самореалізації (Д. Леонтьєв).

Поряд із цим, питання самореалізації особистості все активніше розглядаються поряд із проблемами професійно-педагогічного потенціалу, розвитку професійної індивідуальності вчителя, педагогічної творчості (Ш. Амонашвілі, І. Бех, О. Бодальов, Є. Бондаревська, Б. Гершунський, І. Зязюн, О. Пехота, С. Сисоєва, В. Сластьонін та інші). Аналізуючи педагогічний аспект самореалізації особистості, науковці відзначають, що теоретичні передумови її вивчення містяться в гуманістичних ідеях і поглядах педагогів-науковців, базованих на визнанні цінності учня й учителя як самодетермінованої особистості, що виступає відповідальним суб'єктом процесу співтворчості, співпраці із суб'єктами педагогічної взаємодії, у якому виявлення професійної індивідуальності веде до взаєморозвитку учасників цього процесу [8].

Мета статті. Важливість і актуальність проблеми творчої самореалізації майбутнього вчителя музичного мистецтва спонукала нас більш ретельно дослідити шляхи її реалізації в процесі професійної підготовки у ВНЗ.

Методи дослідження. Для вирішення окресленої проблеми були використані *теоретичні* методи – порівняльного аналізу філософської, психолого-педагогічної та методичної літератури з метою вивчення

теоретичних аспектів проблеми й визначення понятійно-категоріального апарату, конкретизації, порівняння, інтерпретації, систематизації, узагальнення; *емпіричні* – педагогічного спостереження, бесіди, опитування, самооцінки, аналіз музично-педагогічної діяльності студентів у ході навчальних занять та педагогічної практики.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з позиції науковців про роль творчості у зростанні та становленні сучасного вчителя, здатного креативно мислити та створювати евристичний простір і взаємодію, слід наголосити на важливості й необхідності *творчої складової* в його самореалізації. Так, наприклад, М. Недашківська [5, 58], яка обґрунтувала індивідуальну самореалізацію як цілісно життєтворчий процес, обумовлений культурно-історичним контекстом, наполягає на тезі про те, що свідомо постановка особистістю цілі своєї діяльності і знаходження індивідуально значимих цілей виступають найважливішими необхідними умовами самореалізації особистості.

Слід також звернути увагу на питання творчого самовираження особистості, які безпосередньо пов'язані з проблематикою особистісної самореалізації. Цінними є висновки К. А. Абульханової-Славської [1, 181], яка серед принципів умов адекватного самовираження особистості виділила самопізнання, що використовує діалог як головний засіб, у тому числі діалог із собою; вироблення адекватної самооцінки; вироблення уявлення про свій спосіб дій і життя, упевненість у потребі його реалізації; уважне ставлення оточуючих до цінності особистості (і навпаки).

Важливим моментом у дослідженнях різних аспектів самореалізації людини є той факт, що науковці (Л. І. Божович, О. М. Леонтьєв, Г. С. Костюк, Л. І. Анциферова, О. М. Ткаченко, В. В. Давидов та інші) пов'язують розуміння особистості з творчою продуктивною діяльністю людини [7, 72].

Така позиція знайшла своє виявлення в певному підході до *сутності самореалізації особистості вчителя*, яка розглядається дослідниками як реалізація власними зусиллями свого творчого потенціалу, що визначається як об'єктивними можливостями, так і внутрішніми особистісними якостями, серед яких головну роль відіграють творчі здібності та індивідуальне ставлення до творчості (В. Андрєєв, І. Мартинюк, Я. Пономарьов).

Наприклад, у працях Н. І. Гречаник творча самореалізація представлена як прояв: по-перше, суб'єктивного досвіду особистості зі збереженням власної унікальності та неповторності; по-друге, діалектично взаємопов'язаних суб'єкт-суб'єктних відносин в умовах активної діяльності; по-третє, цілеспрямованої та усвідомленої об'єктивації власних сутнісних сил особистості, що відповідають внутрішнім тенденціям саморозвитку й самодетермінації [2].

Пошук шляхів активізації потреби у творчій самореалізації майбутніх учителів мистецьких дисциплін акумулювала зусилля науковців (Л. Масол, О. Музальова, О. Олексюк, Г. Падалки, В. Ражнікова, О. Рудницької, О. Теплової, Г. Хусаїнової, О. Щолокової та ін.) з метою розробки

організаційно-методичних засобів, які б сприяли реалізації творчих можливостей студентів. Особлива увага приділяється авторами умовам формування таких важливих складових самореалізації, як активність, самостійність, ініціативність, пізнавальний інтерес, творчі здібності. Тобто, *творча активність* розглядається як інтегрована особистісно-діяльнісна характеристика людини, завдяки якій створюються умови для продуктивного спрямування її мисленнєвої та практичної активності, яка базується на творчих здібностях, високому рівні духовності особистості, спеціальних знаннях та творчо орієнтованій мотивації (Н. Сегеда).

Маємо відзначити, що важливим здобуттям вивчення проблеми самореалізації майбутніх фахівців мистецьких дисциплін є розуміння того, що становлення «Я-концепції» майбутнього вчителя музики є підґрунтям для розгортання процесів його свідомого цілеспрямованого самоуправління власним духовно-творчим потенціалом у практичній діяльності, вбирає в себе активну інтеріоризацію студентом соціального досвіду, здатність до самопізнання власної когнітивно-інтелектуальної, чуттєво-емоційної та регулятивно-вольової сфер, акмеологічну спрямованість на досягнення професійного ідеалу [3, 9].

Отже, важливо наголосити, що *сутність самореалізації особистості вчителя* з позиції творчості концентрується в його професійній індивідуальності та визначається як усвідомлена, цілеспрямована об'єктивація індивідуального професійно-педагогічного потенціалу вчителя в педагогічному процесі співтворчості з учнями. Результатом зазначеного процесу є особистісний розвиток його учасників [8].

При цьому серед основних характеристик цього феномену є те, що: він ґрунтується на самопізнанні власного потенціалу, спрямованості на саморозвиток особистості на підставі самовизначення, на досягненні компетентності, самоорганізації (як мобілізації власної мотивації, когнітивних ресурсів, поведінкової активності), ототожненні з творчою діяльністю; визначається предметною реальністю соціально значущого внеску особистості в обрану сферу життєдіяльності, відповідальністю особистості за його наслідки [8, 8].

Таким чином, саме через *творчу діяльність*, яка базується на активності й виявляється через ініціативність і самостійність, здійснюється самореалізація особистості. Бо саме ці якості характеризують ставлення людини до дійсності, у тому числі й до професійної, на чому неодноразово наголошували представники різних наук (Л. Г. Арчажнікова, Ю. Н. Кулюткін, А. М. Леонтьєв, І. Л. Лернер Л. С. Рубінштейн, Б. М. Теплов, Г. М. Ципін та ін.).

Наявність або відсутність даних якостей у структурі особистості студента визначає рівень його творчої активності як у навчально-виховному процесі, так і в подальшому буде впливати на успіх у професійній діяльності. Як справедливо відмічає В. А. Зайцева [3], *творча*

активність – це інтегрована особистісно-діяльнісна характеристика людини, завдяки якій створюються умови для продуктивного спрямування її мисленнєвої та практичної активності, яка базується на творчих здібностях, високому рівні духовності особистості, спеціальних знаннях і творчо орієнтованій мотивації.

Слід підкреслити при цьому, що активність навчальної діяльності з опанування професією залежить водночас від об'єктивних причин (умов протікання цієї діяльності) і від суб'єктивних (потреба в ній, усвідомлення її суспільної цінності й необхідності, попереднього досвіду суб'єкта в даному виді діяльності).

Ми розділяємо позицію науковців, що оволодіння вміннями *самостійної творчості* стане ефективним засобом виховання механізму творчої самореалізації фахівця й оптимальним шляхом удосконалення системи професійної підготовки студентів у вищій школі. Як справедливо зазначає Н. Гречаник [2], творча самореалізація – це процес постійного духовно-творчого збагачення, що вбирає в себе вмотивовану потребу в майбутній професійній діяльності, актуалізацію набутого досвіду та відчуття позитивного результату індивідуально-творчого самовираження.

Таким чином, розглядаючи з цих позицій процес професійного зростання майбутнього вчителя музичного мистецтва, формування в нього здатності та потреби у творчій самореалізації необхідно виділити, як одну з головних складових його підготовки у ВНЗ, *практичну*, яка реалізується через *самотворчість* у різних видах музично-педагогічної діяльності, спрямованої на опанування майбутньої професії.

Виходячи з нашого досвіду, слід відзначити, що найбільш сприятливі умови для творчої самореалізації студентів, формування індивідуального творчого стилю їхньої музично-педагогічної діяльності, може забезпечити певна *система організації навчально-виховної роботи* студентів в умовах педагогічної практики та творчого осмислення провідних ідей курсу «Методика музичного виховання», як найбільш значимих та інтегруючих у собі весь спектр знань і вмінь усіх дисциплін фахового спрямування у професійному становленні майбутнього вчителя музичного мистецтва. На нашу думку, сучасна методика викладання питань музичної освіти у вищій школі, з урахуванням означеної проблеми, не можлива без використання новітніх технологій співпраці викладача і студентів, дотримання діалогічної стратегії міжособистісної взаємодії в ході занять, застосування нестандартних моделей (дебати, форум-театр, дискусія, дослідницький перфоманс тощо) лекційних і практичних занять, поєднання різних видів пізнавально-практичної та творчої діяльності студентів. Можна з упевненістю відзначити, що *перспективними видами* творчої діяльності студентів у їх професійному самозростанні слід вважати моделювання (ігрова діяльність), комунікативний діалог (дискусійна діяльність),

самостійна пізнавально-творча робота (дослідна діяльність), рефлексивно-оціночна діяльність.

Досягти успіху в реалізації навчально-виховних цілей та оволодіння механізмами самореалізації, на нашу думку, можливо завдяки комплексному використанню *групових технологій* навчання в поєднанні з *індивідуальними видами* діяльності студентів (алгоритми самопідготовки, музично-педагогічні вправи, дослідницькі завдання, картки самостійної роботи, рольові ігри, тренінги, дискусії, колективні обговорення проблемних ситуацій, презентації авторських творчих проєктів, самоаналіз результатів творчої і професійної діяльності, аналіз індивідуальних відео-проєктів тощо). Особливістю запропонованих нами навчальних завдань є їх спрямованість на: активізацію засвоєння професійних знань, їх осмислення і творче опанування; оволодіння методико-технологічними навичками втілення творчих задумів; активізацію позитивної установки на творчу самореалізацію, потреби особистого професійного вдосконалення; усвідомлення необхідності володіння механізмами самореалізації, саморозвитку, самоконтролю. Зміст завдань будується таким чином, щоб кожен студент мав змогу виявити свою особисту творчу позицію, реалізувати набутий музично-педагогічний досвід, продемонструвати здатність планувати, коригувати й оцінювати власні дії. При цьому обов'язково забезпечується *варіативний характер завдань* як стимул до оригінального, творчого самовираження учасників навчальної взаємодії.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, важливо відзначити, що перспективи формування здатності особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва до творчої самореалізації знаходяться в площині її *творчої активності й самостійності*, накопичення *суб'єктивного досвіду* професійно-творчого зростання. Творчість виступає рушійною силою і головним механізмом у перетворенні індивідуальності людини, формування її особистісних якостей, творчих здібностей, потреб і цінностей. Цілеспрямоване поєднання різних методико-технологічних засобів у єдину послідовну систему, представлену *пізнавально-практичною та музично-педагогічною діяльністю студентів* дозволяє забезпечити опанування ними необхідного механізму творчої самореалізації в процесі навчання.

Слід визнати, що теорія та практика вирішення окресленої проблеми ще потребує подальшого вивчення й науково-практичного розв'язання. Перспективним у подальшому може стати вивчення особливостей творчої самореалізації майбутнього вчителя з урахуванням гендерної компоненти його професійного зростання; дослідження механізмів впливу соціально-культурного оточення на свободу самовиявлення особистості тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова - Славська К. А. Деятельность и психология личности / К. А. Абульханова-Славская. – М. : Наука, 1980. – 234 с.
2. Гречаник Н. І. Методична підготовка студентів педагогічних університетів до творчої самореалізації в процесі вивчення диригентсько-хорових дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Н. І. Гречаник. – Київ : Б. в., 2012. – 20 с.
3. Зайцева А. В. Педагогічні умови творчої самореалізації майбутнього вчителя музики у процесі виконавської діяльності : автореф. ... канд. пед. наук / В. А. Зайцева. – К., 2007. – 24 с.
4. Муляр В. І. Самореалізація особистості як соціальна проблема (філософсько - антропологічний аналіз) / В. І. Муляр. – Житомир : ЖІТІД, 1997. – 214 с.
5. Недашковская М. А. Самореализация личности как культурно - исторический феномен / М. А. Недашковская // Проблемы философии : респуб. межведом. науч. сб. – К. : Вища школа. – Вып. 7.
6. Олексюк О. М. Творча самореалізація майбутнього фахівця - музиканта в інтерпретаторському процесі / О. М. Олексюк // Наук. записки Тернопільського ДПУ імені В. Гнатюка / Серія: Педагогіка. – 1999. – № 3. – С. 116–120.
7. Рибалка В. В. Особистість як суб'єкт творчої трудової діяльності та професійного становлення / В. В. Рибалка // POLSKO – UKRAICKI ROCZNIK KSIĄŻKARSTWA : [PEDAGOGIKA/ PSYCHOLOGIA]. – Kijów - Czekochowa, 215 с.
8. Сегеда Н. І. Підготовка майбутнього вчителя музики до професійної самореалізації : автореф. ... канд. пед. наук / Н. І. Сегеда. – К., 2002. – 24 с.

РЕЗЮМЕ

Булатова Л. А. Проблема творческой самореализации личности будущего учителя музыкального искусства.

В статье рассматривается проблема творческой самореализации будущего учителя музыкального искусства в процессе его профессиональной подготовки в вузе. Методологической основой работы стали принципы личностно-деятельностного и индивидуально-творческого подходов к профессиональной подготовке будущего специалиста. Доказано, что творческая активность и самостоятельность являются эффективными средствами воспитания механизма творческой самореализации специалиста и оптимальным путем усовершенствования системы профессионального обучения и воспитания студентов в высшей школе. Перспективным в дальнейшем может стать изучение особенностей творческой самореализации будущего учителя с учетом гендерного компонента его профессионального становления и другие.

Ключевые слова: музыкальное образование, гуманистическая парадигма, личностно-ориентированное образование, музыкально-педагогическая деятельность, профессиональная подготовка учителя, профессионально-творческий рост, творческая самореализация, субъективный опыт, профессионально-творческий потенциал, технологии обучения.

SUMMARY

Bulatova L. The problem of creative self-realization of the future musical art teacher's personality.

As the title implies the article describes the problem of self- realization of the future teacher of music art during his/her training at the university. The methodological basis was the principles of personal and individual activity and creative approaches to training specialists. There were used the next methods: theoretical and comparative, analysis of philosophical, psychological, pedagogical and methodological literature, specification,

comparison, interpretation, systematization, generalization; empirical: pedagogical observation, interviews, surveys, self-analysis of musical-pedagogical activity of the students during training sessions and teaching practice.

One of the most important aspects of this article is explaining the essence of self-realization of the future music art teacher. It is proved that creative activity and independence of people is an effective means of self-realization for education and professional best by improving the system of professional training and education of students in higher school. The most effective types of creative activity of students in their professional life is self-expansion, including simulation (playing activity), communicative dialogue (discussion activities), independent cognitive work (research activity), reflexive-estimated activity. It should be stressed that the success of self-realization is ensured using integrated group of learning technologies in conjunction with individual types of students. To draw the conclusion, one can say that purposeful combination of different methodological and technological means provide informative and practical teaching music to students based on creative activity, independence, accumulation of subjective experience of professional and creative growth allows creative self-realization of future teachers in the learning process, and promotes effective organization of educational process in general. Promising in the future can be a study of the characteristics of self-realization of the future teacher on the basis of gender components of his/her professional growth; research of the influence of the socio-cultural environment of freedom on self-expression of the individual teacher and others.

Key words: *music education, humanistic paradigm, student-centered education, musical and educational activities, teacher training, vocational and creative development, creative self-realization, subjective experience, professional creativity, technology training.*